

3/15.235 (op)

Роднае слова

штомесячны навуковы і метадычны часопіс

2013

№6

6/2013

ISSN 0013-788X

- **Галіна Адамовіч**
Васіль Быкаў – вялікае сэрца
народа
- **Мікалай Крыўко**
Слова пра Сцяпана Некрашэвіча
- **Софія Цвірко**
"Тут ліра дзіўная гучала..."
Гасцеўня
- **Людміла Налівайка**
Мастацкая спадчына
Абрама Кроля:
Да 100-годдзя мастака

Роднае слова

2013/6

(306)

чэрвень

Рэдакцыйная калегія

доктар філалагічных навук А. Бельскі (намеснік)
доктар філалагічных навук М. Прыгодзіч (намеснік)
доктар педагагічных навук М. Яленскі (намеснік)
доктар мастацтвазнаўства Т. Габрусь
доктар філалагічных навук У. Гніламедаў
доктар мастацтвазнаўства В. Дадаіева
доктар філалагічных навук В. Іўчанкаў
доктар філалагічных навук І. Казакова
доктар гістарычных навук,
доктар архітэктуры А. Лакотка
доктар філалагічных навук А. Ліс
доктар філалагічных навук А. Лукашанец
доктар філалагічных навук В. Максімовіч

доктар мастацтвазнаўства У. Мартынаў
доктар філалагічных навук А. Ненадавец
доктар філалагічных навук В. Новак
доктар педагагічных навук І. Паўлоўскі
доктар мастацтвазнаўства В. Пракалцова
доктар філалагічных навук В. Рагойша
доктар філалагічных навук І. Роўда
доктар філалагічных навук І. Саверчанка
доктар філалагічных навук В. Старычонак
кандыдат філалагічных навук М. Трус
доктар філалагічных навук М. Тычына
доктар філалагічных навук І. Чарота
доктар філалагічных навук Т. Шамякіна

Навуковыя кансультанты

Г. Адамовіч, Р. Аладава, М. Аляхновіч,
Г. Арцямёнак, А. Багданава, Э. Бадзевіч,
А. Белая, Д. Дзятко, Т. Казакова,
В. Карамзаў, У. Каяла, В. Лемцюгова,
І. Лепешаў, Е. Лявонова, В. Ляшук,

В. Ляшчынская, А. Макарэвіч, У. Мерхель,
Э. Мельнікава, П. Міхайлаў, М. Мушыньскі,
М. Новік, В. Рагаўцоў, В. Русілка,
У. Сенькавец, А. Солахаў, А. Станкевіч, П. Сцяцко,
Т. Тамашэвіч, Н. Усав, Н. Шаранговіч, І. Штэйнер

Рэдакцыйная рада

Р. Бабашка, М. Бубешка, І. Булаўкіна,
В. Давідовіч, В. Душэўская, Р. Ільіна,
Г. Запартыка, Э. Камароўская, В. Кажура,

Л. Лазарчык, А. Ляшковіч, Л. Макарэвіч,
А. Марціновіч, Г. Марчук, М. Пазнякоў, А. Панфіленка,
Т. Прадзед, Л. Собаль, І. Таяноўская, Т. Шэляговіч

Над нумарам працавалі

рэдактары:

Вольга Крукоўская (*Методыка і вопыт: Міністэрства адукацыі прапануе, Актуальная тэма, Дыктант на ўроку, 3 вопыту работы, Рытуемся да цэнтралізаванага тэсціравання; Калі закончыўся ўрок: Кола народных святаў, 3 вопыту работы, Да Дня Перамогі*),

Крысціна Пучынская (*Літаратура і час: Асобы, Скрыжаванні, 3 архіваў часу, Майстэрства творцы, Драматургія ў кантэксте часу, Зоркі сусветнай літаратуры, Новыя выданні; Каляндар памятных датаў і юбілейных дзён; Крыжаванка*),

Ларыса Сагановіч (*Мовы рысы непаўторныя: Віншум юбіляра!, Пачынальнікі, Культура мовы, Скарбы мовы, Мова мастацкіх твораў, Майстэрства слова, 3 гісторыі мовы, Самабытнае слова, 3 гісторыі слоў, Крытыка і бібліяграфія, Новыя выданні*),

Наталля Шапран (*Нацыянальная і сусветная культура: Вяртанне да вытокаў, Асобы, Лучнасць музаў, Шляхамі краязнаўцы, Малады даследчык прапануе*),

намеснік галоўнага рэдактара
адказны сакратар
ляжурны рэдактар
літаратурны рэдактар
тэхнічны рэдактар
галоўны бухгалтар

**Марыя Кныш,
Вольга Барздова,
Наталля Шапран,
Ніна Ваніцкая,
Канстанцін Лісецкі,
Валянціна Ракіцкая.**

Установа культуры
«Абласная бібліятэка
імя М. Горкага»
г. Брэст

Адрас выдання
перыядычнага
выдання

ЗАСНАВАЛЬНІКІ:
МІНІСТЭРСТВА
АДУКАЦЫІ
РЭСПУБЛІКІ
БЕЛАРУСЬ,
ГРАМАДСКАЕ
АБ'ЯДНАННЕ
“САЮЗ
ПІСЬМЕНнікаў
БЕЛАРУСІ”

УСТАНОВА
«РЭДАКЦЫЯ ЧАСОПІСА
“РОДНАЕ СЛОВА”»

Часопіс выходзіць
з 1988 года
(у 1988 – 1991,
№№ 1 – 48,
выдаваўся пад назвай
“Беларуская мова
і літаратура ў школе”)

Галоўны рэдактар

**Зоя Іванавна
ПАДЛІПСКАЯ**

МІКРАСВЕТ, У ЯКІМ УВАСОБЛЕНЫ МАКРАСВЕТ

ШТРЫХІ ДА ТВОРЧАГА ПАРТРЭТА АЛЕСЯ КАРЛЮКЕВІЧА

Пісьменнік Алесь Карлюкевіч добра вядомы як краязнаўца не толькі ў Беларусі, але і за яе межамі. Яму пашчасціла: яго творчы ўзлёт супаў з новай хваляй нацыянальнага адраджэнскага руху. Гэты складаны рэфарматарскі час абудзіў цікавасць да гісторыі, да мінулага роднага краю, да нашых каранёў. Хто мы – беларусы – у свеце адзіным? Пачуццё Радзімы нараджалася з адчування свайго дому, зямлі, дзе нарадзіўся, адчування сям'і, роду. З адчування памяці роду. *“Адыходзяць у іншы свет людзі сталлага веку, – пісаў А. Карлюкевіч у адной са сваіх кніг. – Адыходзяць, забіраючы з сабою многія памятки пра дзень учарашні. І ўжо як быццам бяднейшымі мы становімся. Нават ведаць таго не ведаем, хто яны – даўнія жыхары таго альбо іншага паселішча. І сапраўды – хто?”* [1, с. 142].

Вось гэтае “хто?” і ёсць галоўны матыў творчасці пісьменніка.

Краязнаўчай працай А. Карлюкевіч зацікавіўся, калі яшчэ вучыўся ў Пухавіцкай сярэдняй школе, дзе працавалі дапытлівыя настаўнікі, быў створаны краязнаўчы музей. Яны і абудзілі яго талент, схільнасць да гісторыка-краязнаўчых росшукаў. І пачынаў А. Карлюкевіч сваю дзейнасць менавіта з Пухавіччыны. Яна была і застаецца ў творчасці краязнаўцы галоўным месцам быццёвай прасторы.

Першая краязнаўчая кніжка пісьменніка – *“Вяртанне да... Беларусі”* (1994). Праца была адразу заўважана чытачамі і атрымала высокую ацэнку грамадскасці: аўтар стаў лаўрэатам прэміі часопіса “Малодосць” за 1994 г. Пасля, адна за адной, выйшлі краязнаўчыя нарысы “За Цітаўкаю – Слабада” (1997) і “Літаратурная карта Пухавіччыны” (1999). Паступова прасторавае для краязнаўчай зацікаўленасці пісьменніка шыралася. З’явіліся краязнаўчыя замалёўкі “Ігуменскі блакнот” (3-е выданне ў 2005 г.), “У пошуках страчанага” (2007), “Блонь” (2007) – у суаўтарстве з Б. Зубкоўскім, “Знічкі Айчыны” (2008) – у суаўтарстве з У. Ліхадзедавым і інш. Краязнаўчыя працы пісьменніка атрымалі шырокі розгалас. За праект “У пошуках страчанага” на старонках газеты “СБ. Беларусь сегодня” А. Карлюкевіч У. Ліхадзедаў і П. Якубовіч у 2006 г. былі ўганараваны прэміяй Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь “За духоўнае адраджэнне”.

У працэсе свайго краязнаўчай дзейнасці А. Карлюкевіч выкарыстоўвае самыя розныя навукова дакументальныя і інфармацыйныя

крыніцы: архіўныя звесткі, энцыклапедычныя даведнікі, музейныя матэрыялы, мемуарную літаратуру, успаміны, перыёдыку і г. д.

У 2008 г. выйшла чарговая кніга пісьменніка “Сцежкамі Ігуменшчыны”. Ігуменскі павет, як будзе патлумачана ў анатацыі, – гэта адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка, што больш за стагоддзе аб’ядноўвала шэраг сучасных раёнаў Міншчыны: Пухавіцкі, Чэрвеньскі, Бярэзінскі, Уздзенскі, Старадарожскі... Ігуменам называўся павятовы горад – сучасны раённы цэнтр Чэрвень.

Як і папярэднія тэксты А. Карлюкевіча, кніга вельмі багатая на разнастайную інфармацыю, гістарычныя і літаратурныя адрасы, постаці вядомых людзей, цікавыя дэталі, але разам з тым аўтар ужо імкнецца выйсці за межы дакументальна-апісальнага пісьма, яго тэксты набываюць псіхалагічную напоўненасць, мастацкую афарбоўку.

Сваю вандроўку пісьменнік распачынае з Пухавіцкай зямлі, якая была шчодра адорана таленавітымі людзьмі. Сярод іх і першы яе летапісец, яркая асоба другой паловы XIX – пачатку XX ст. Аляксандр Карлавіч Ельскі – пісьменнік, гісторык, этнограф, перакладчык, чыю спадчыну А. Карлюкевіч пазней назаве “*яркай крыніцай ведання пра гарады і мястэчкі Беларусі*”, што стала “*жывым мостам, які злучаў нашу цяперашнюю працу і цяперашні рух з цэлай пляядай даўнейшых працаўнікоў на роднай ніве*” [2, с. 293]. А. Ельскі, на думку аўтара, забяспечыў сваёй малой радзіме славу “*на ўсё свет, на ўсю Еўропу*” [2, с. 284]. Ён жа заклаў асновы пухавіцкага краязнаўства.

Традыцыі А. Ельскага ў даследаванні гісторыі Пухавіччыны былі падтрыманы яго спадкаемцамі – Л. Пракопчыкам, М. Зайцавым і інш. Да вопыту першапраходца неаднаразова звярталіся шматлікія беларускія творцы: М. Гарэцкі, С. Аляксандравіч, В. Барысенка, М. Ларчанка, А. Лойка, А. Мальдзіс, С. Букчын, Г. Кісялёў, В. Рагойша... Менавіта гэтым вопытам, як нам здаецца, кіруецца і аўтар кнігі “Сцежкамі Ігуменшчыны”.

Знакава, што менавіта з даследавання творчасці А. Ельскага распачынае А. Карлюкевіч сваю працу, – ён нібы закладвае пэўную навукова-метадалагічную праграму, на якую будзе абапірацца ў сваіх краязнаўчых праектах. Сімвалічнымі падаюцца і словы аўтара прадмовы да кнігі “Сцежкамі Ігуменшчыны” члена-карэс-

пандэнта НАН Беларусі, доктара медыцынскіх навук, ганаровага грамадзяніна горада Мар'іна Горка Арнольда Смяяновіча, выказаныя аўтару як пажаданне: *“Працаваць з аглядак на ўжо зробленае, найперш – тым жа Аляксандрам Карлавічам Ельскім”* [1, с. 3].

Знаёмства з Ігуменскім краем пісьменнік пачынае з Блоні – знакамітага ў XIX – XX стст. маёнтка Анатоля Іосіфавіча Бонч-Асмалоўскага (*“Бацька Блоньскага рэвалюцыянера”*). Толькі на гэты раз аўтара найперш цікавіць не сам Анатоль Бонч-Асмалоўскі – *“унікальная фігура ў рэвалюцыйнай гісторыі Расійскай Імперыі, тым больш яркая ў гісторыі Беларусі, Ігуменшчыны, Пухавіччыны”* [1, с. 10], а яго бацька Іосіф Аляксандравіч – *“постаць не менш цікавая, вартая ўвагі”* [1, с. 10]. І сапраўды, перад чытачом неўзабаве паўстане чалавек незвычайнага лёсу, які з асяроддзя збяднелых дваран здолеў узняцца шляхам самаадукацыі да ўзроўню сапраўднага стацкага саветніка, што адпавядала генеральскаму чыну, атрымаць шэраг высокіх узнагарод. Адначасова пісьменнік даследуе і гісторыю маёнтка, які па тым часе выконваў ролю рэвалюцыйна-асветніцкага цэнтру. Сюды з'язджаліся, тут сустракаліся, гасцявалі, мелі прытулак многія яркія асобы – рэвалюцыянеры, слынныя постаці таго часу. Сярод іх знакаміты літаратар, мастак, рэжысёр, тэатральны дзеяч, нарэшце, *“талстовец”* Леапольд Сулержыцкі; руская паэтэса, прэзаік, рэвалюцыянерка Любоў Міхайлаўна Белкіна. Тут быў прэзаік, паэт, журналіст, рэвалюцыянер-народнік Рыгор Мачэт. З Блонню звязаны імёны рэвалюцыянераў Кацярыны Брэшка-Брэшкоўскай, Сяргея Мянжынскага, Сяргея Каваліка, Пятра Румянцава, рускага пісьменніка Яўгена Чырыкава, украінскай паэтэсы Лесі Украінкі і многіх іншых.

Тэма Блоні закранаецца і ў іншых нарысах: *“Гасцявалі ў Блоні...”, “Ведаю пра Блонь з дзяцінства...”, “Літаратурная карта Цітаўкі”*. А. Карлюкевіч зноў і зноў будзе вяртацца сюды, каб аднавіць жыццёпіс Анатоля Бонч-Асмалоўскага, адлюстраваць маштабнасць яго асобы. Адзін з кіраўнікоў *“Саюза зямляцтва Пецярбурга”*, А. Бонч-Асмалоўскі садзейнічаў арганізацыі друкарні *“Чорнага перадзелу”* ў Мінску, а ўступіўшы ў правы ўласніка маёнтка, частку даходаў перадаваў на рэвалюцыйныя мэты. Разам з жонкай стварыў Блонскую сялянскую арганізацыю.

Цяпер у Блоні размяшчаецца Пухавіцкі краязнаўчы музей, дырэктарам якога з'яўляецца вялікі руслівец па збіранні гістарычнай памяці Аляксандр Аляксандравіч Прановіч. Музей гэты, лічыць А. Карлюкевіч, – *“першая і галоўная пухавіцкая энцыклапедыя”* [1, с. 205].

Сілай свайго таленту пісьменнік не толькі аднаўляе гісторыю, але і стварае духоўны вобраз Блоні – у кантэксте часу і гісторыі. Надае ёй якасці артэфакта, адухаўляе гэты куточак зямлі. Блонь успрымаецца не толькі як прасторавы ці геаграфічны матэрыяльны *“знак”*. Гэта ўжо і асаблівае атмасфера, аўра, светлы дух. Дух продкаў, паводле А. Карлюкевіча, – аснова духоўнасці Радзімы. Менавіта пра гэта сведчыць і ліст праўнучкі знакамітага А. Бонч-Асмалоўскага Марыны Андрэеўны Бонч-Асмалоўскай, адрасаваны аўтару кнігі: *“Праз размовы пра Блонь я вельмі востра адчула свой род, сваіх праішчураў і ўсё, што з гэтым звязана. З гадамі пачуццё толькі расце і ўзмацняецца. Часам я быццам адчуваю прысутнасць іх, папярэднікаў, поруч са мною. Нічым рацыянальным такі феномен не магу растлумачыць”*.

Пачуццё гэтае распаўсюджваецца не толькі на бліжэйшых дзядоў, а захоплівае ўвесь род. Яны як быццам жывуць побач, надмацоўваюць мяне сваёй энергетыкай, даюць прасторавае ўяўленне пра жыццё, дапамагаюць зазірнуць у нязведаныя дагэтуль глыбіні” [1, с. 26]. На такіх вострых старонках А. Карлюкевіч перастае быць *“рэгістратарам”* гісторыі, *“звычайным”* краязнаўцам і становіцца радзімазнаўцам. Летапісцам сваёй зямлі і свайго народа. Сапраўдным патрыётам сваёй Бацькаўшчыны. Прафесар А. Мальдзіс укладвае ў паняцце радзімазнаўства пачуццё нацыянальнай годнасці і гонару [4, с. 4]. Да гэтага, як нам думаецца, трэба дадаць і элемент адухоўленасці прасторы як дамінанты радзімазнаўства.

Алесь Карлюкевіч перакананы, што літаратурныя творы нараджаюцца не толькі з жыццёвага вопыту і таленту пісьменніка, а і з яго ўражанняў, назіранняў за прыродай, прыгажосцю беларускіх лясоў, рэк і азёраў. Цітаўка, Талька... Ці востры Балачанка (*“Пабліскае на сонцы Балачанка”*) – малавядомая, непрыкметная рачулка між лясоў і балот Міншчыны, а колькіх айчынных творцаў яна натхніла на высокую паэзію! Сярод іх быў і народны пясняр Якуб Колас. Асаблівае месца вобраз ракі займае ў творчасці К. Кірэенкі, А. Пільмянкова, У. Марука... Аўтар не прамінае магчымасці зрабіць хоць маленькую экскурсію па берагах гэтых рачулак, каб агучыць адмысловыя, непаўторныя ў беларускім маўленні паселішчы – Ачыжа, Арэхаўка, Балоча, Дукаўка, Асавок і г. д.

Вандруючы сцежкамі Ігуменшчыны, пісьменнік зазірае і ў сваю родную вёску Зацітава Слабада (*“Знаёмцеся: жыхары Зацітавай Слабоды. Год 1779-ы”*). Ён заглыбляецца ў далёкую нунушчыну вёскі, перачытвае інвентар Пухавіцкага ключа за 1775 г., пасля – 1844-ы, знаёміцца з далёкімі продкамі – пайменна! Аўтар сведчыць, што кожная вёска мае сем'і, якія пакідаюць

ся сябе асабліва прыкметны след. У Запітавай Слабадзе – гэта сям’я Майкаў, дзеці Іосіфа Апанасавіча і Аляксандры Рыгораўны.

Карлюкевіч-краязнавец – гэта вандроўнік і даследчык адначасова. Ён аднолькава паспяхова вандруе, як у прасторы, так і ў гістарычным часе. Яго цікавіць усё, што мае адметнасць, значнасць, адзінканасць або выключнасць: ці гэта старажытныя паселішчы, мястэчкі, храмы; ці дарогі, сцежкі, рачулки і рэкі; ці асобы творцаў, вучоных, майстроў, рамеснікаў, герояў і звычайных людзей, каму быў наканаваны няпросты лёс. Письменнік творыць на стыку геаграфіі, гісторыі, літаратуры, культуралогіі, дакументалістыкі, этнаграфіі... Але ў першую чаргу ён засведчыў сябе як збіральнік гістарычнай памяці беларускай культуры і мастацтва.

Яшчэ ў 1985 – 1988 гг., жывучы ў Ашхабадзе, А. Карлюкевіч пачаў актыўна займацца літаратурным краязнаўствам Пухавіччыны – найперш яго цікавілі падрабязнасці жыцця знакамітых і аўтарытэтных пісьменнікаў. *“Літаратурнае краязнаўства, – лічыць творца, – тая рака, што выводзіць да шырокіх і бязмежных марскіх, акіянічных прастораў гісторыі літаратуры і нават літаратуразнаўства і літаратурна-мастацкай крытыкі. Веданне пра тое, у якіх умовах фарміраваўся ў дзяцінстве талент будучага пісьменніка, хто, якія яркія асобы з мясцовых жыхароў уплывалі на мову і мысленне будучага творцы – усё гэта дапамагае зрабіць свет паэта і празаіка болей зразумелым і ясным, а ў выніку дазваляе ўзбагаціць чытача, усё грамадства ў гуманістычных і светлых перакананнях”*. А. Карлюкевіч перакананы, што літаратурнае краязнаўства *“ўплывае на развіццё ўвагі да літаратуры і чытання ўвогуле”* [2, с. 302].

Толькі рэалізаваць свой творчы праект пісьменніку ўдалося не хутка. Ён напіша яшчэ два літаратуразнаўчыя дыскурсы: кнігу рэцэнзій *“Чаканне Айчыны”* (1998) і нарыс пра Чарказяна-празаіка *“Кім сябе ўяўляе чалавек?”* (1999). Пасля з’явіцца яшчэ адна краязнаўчая кніга *“Радзімазнаўства”* (2009). Апошняя была прыхільна сустрэта чытачамі, а некаторыя крытыкі надалі ёй статус падручніка (гл.: “Польмя”. 2011. № 3. С. 122 – 135).

І толькі ў 2011 г. убачыла свет галоўная на сённяшні дзень праца А. Карлюкевіча *“І марам волю дам: літаратурная карта Пухавіччыны”*. Вызначаная як нарыс, кніга характарызуецца рысамі манаграфічнасці. Гэта тэкст краязнаўчы і літаратуразнаўчы адначасова. Ён змяшчае ў сабе пісьмае аўтарскае слова, лірычнае апісанне і зацікаўлены дыялог з чытачом. Мастацкай знаходкай падлеіцца і знешняя арганізацыя тэксту: аўтар апраў фармат мастацкай “экскурсіі”.

Як сапраўдны гід-экскурсавод пісьменнік праводзіць чытача па розных літаратурных адрасах, знаёміць з рознымі людзьмі. Ствараецца рухомая ў часе і аб’ёмная ў прасторы выява гісторыка-культурнага жыцця Пухавіцкай зямлі. Вандруючы вясковымі пуцявінамі, аўтар, як правіла, пачынае сваю “экскурсію” з адлюстравання месцазнаходжання населенага пункта, яго гісторыі, культуры, эканомікі, дэмаграфіі. Як і раней, пісьменнік выкарыстоўвае мноства разнастайных архіўных, музейных і іншых дакументаў і сведчанняў.

“І марам волю дам” – своеасаблівы працяг кнігі *“Сцежкі Ігуменшчыны”* і адначасова крок наперад у развіцці айчыннага радзімазнаўства. Праца А. Карлюкевіча, як слушна адзначыў ва ўступным слове А. Мальдзіс, выклікае *“пачуццё горадасці не толькі за паасобны раён ці вобласць, а за ўсю нашу краіну. Яна ўзмацняе нашы патрыятычныя пачуцці, а заадно і ўдзячнасць аўтару”* [4, с. 4].

Літаратурная гісторыя аднаго раёна – гэта складнік гісторыі нацыянальнай літаратуры. Менавіта мікракраязнаўства, мікраскапічны разгляд гісторыі літаратуры з’яўляецца асновай яе агульнай, макраскапічнай гісторыі.

Сваё знаёмства з літаратурнай картай Пухавіччыны А. Карлюкевіч пачынае з Мар’інай Горкі – раённага цэнтра. Цікава пададзена гісторыя горада. Цэлая плеяда творцаў – слынных, вядомых і не вельмі для масавага чытача – звязана з гэтай геаграфічнай прасторай. Сярод іх Анатоль Вольны, Алесь Цвях, Антон Бялевіч, Аляксандр Пармон, Янка Непачаловіч, Аляксандра Лагвіновіч, вядомы тэатральны дзеяч, акцёр, рэжысёр Яўген Рамановіч і многія інш.

Асабліва аўтарская ўвага аддадзена пухавіцкаму Дому творчасці, які па сутнасці быў цэнтрам літаратурнага асяроддзя, *“сапраўдным прытулкам пісьменнікаў і іх ідэй”*. Менавіта тут, *“на беразе Цітаўкі, над прыгожымі таполямі, у садзе і парку, ва ўтульных пакоях колішняй панскай сядзібы нараджаліся новыя творы, складваліся вершы, адсюль у вялікі свет выходзілі сюжэты, тут шліфаваліся мастацкія вобразы і персанажы”* [2, с. 40]. Аўтар аднаўляе гісторыю гэтай установы, перадае атмасферу, знаёміць з насельнікамі, плённа выкарыстоўвае звязаныя з ёй успаміны Я. Рамановіча, В. Вольскага, Я. Казека. (На жаль, пухавіцкі Дом творчасці функцыянаваў толькі да 1941 г., пасля яго будынак выкарыстоўваўся ўжо пад іншым патрэбы.)

З літаратурных адрасоў сучаснай Мар’інай Горкі цікавасць аўтара выклікае Пухавіцкі раённы цэнтр культуры, раённая бібліятэка, а таксама выставачная зала Пухавіцкага раённага краязнаўчага музея, куды на сустрэчу з чытачамі прыязджалі многія пісьменнікі.

Разам з тым аўтару мала толькі *свайго*, індывідуальнага бачання, адчування “прадмета” ці ўспрымання асобы. Каб “малюнак” стаў аб’ёмным, даследаваным да канца, ён звяртаецца да дадатковых крыніц, дакументальных ці аўтарскіх, і змяшчае ўражанні ад наведвання Пухавіччыны іншых творцаў, вандроўнікаў. Напрыклад, А. Марціновіч пасля прачытання кнігі “Вандроўнае шчасце” К. Кірэенкі адзначаў: “*Чытаеш... і быццам увачавідкі бачыш вялікія і малыя рэкі, адны назвы якіх гучаць ужо напеўнай мелодыяй: Балачанка, Цітаўка, Свіслач...*”

Нібыта сам блукаеш па чароўных мясцінах – па тых самых мясцінах, якія блізкімі і дарагімі былі не толькі Кастусю Ціханавічу, а і Канстанціну Міхайлавічу – незабыўнаму народнаму песняру, нашаму Якубу Коласу” [2, с. 48]. Цікава выкарыстаны А. Карлюкевічам і іншыя тэксты, напрыклад “Англійскі дзённік” А. Мальдзіса, дзе згадваюцца “беларускія старонкі” з кнігі “Мае рускія прыгоды” (1931) англійскай журналісткі Сесіль Чэстэртон.

З Мар’інай Горкі А. Карлюкевіч накіруецца ў Гарэлец – знакамітую пухавіцкую партызанскую вёску. Там ён наведвае Музей партызанскай славы, створаны мясцовым рупліўцам краязнаўчай працы Сяргеем Іванавічам Сіпачом; згадае імёны вядомых літаратараў, што тут пабывалі. Асаблівай увагай адзначаны складаны лёс і творчасць рускага літаратара, былога байца партызанскай брыгады “Буравеснік” Усевалада Сабліна, чыё імя адсутнічае ў энцыклапедычных даведніках. Аўтар падкрэслівае, што толькі ў 1953 г., ужо пасля смерці творцы, была надрукавана яго кніга “Бацька Мінай”. Такім чынам, А. Карлюкевіч зноў пацвердзіць сваю здольнасць да пошукаў і адкрыццяў невядомых і малавядомых імёнаў. І такіх адкрыццяў у кнізе шмат.

“Талька і ваколiцы” – чарговы падраздзел адной вялікай гісторыка-літаратурнай “экскурсіі”. Вёска знакамітая не толькі даўняй гісторыяй, пададзенай аўтарам грунтоўна і даходліва. Гэта – радзіма акцёра Івана Шацілы. Не меншай вядомасцю пазначана і імя беларускага лексікографа Язэпа Ціхінскага, аўтара 16-томнага “Беларуска-польска-рускага слоўніка” (не выдадзены), чыю працу ў свой час высока ацаніў М. Федароўскі.

Як асобны фрагмент літаратурнай карты Талькі ўспрымаюцца ўспаміны літаратуразнаўцы Ларысы Кароткай (маці Варлена Бечыка). Адразу пасля вайны там настаўнічаў крытык і літаратуразнавец Алесь Макаравіч (нарадзіўся на Пухавіччыне ў вёсцы Шэлягі). Звесткі пра Тальку можна знайсці і ў кнізе гісторыка і публіцыста Уладзіміра Паўлоўца “Дзеці ліхалецця”. У сувязі з Талькай згадваецца і імя амаль забытага драматурга Васіля Сташэўскага, які ў 1937 г. быў рэпрэсаваны і расстраляны.

Асобная тэма ў літаратурнай гісторыі Талькі – творчы і жыццёвы лёс Якуба Коласа (да гэтай тэмы А. Карлюкевіч звяртаўся часткова і ў ранейшых кнігах). Паводле ўспамінаў Міхася Канстанцінавіча Міцкевіча, малодшага сына песняра, знаёмства з Пухавіччынай у Я. Коласа пачалося ў 1933 г. Тады ён з сям’ёй упершыню прыехаў адпачываць на лета ў Тальку. Пра гэтую вёсачку народны пясняр пасля напісаў у артыкуле “За паўтара дзясятка гадоў”, а рэчцы Талька, каля якой і месцілася вёска, прысвяціў верш.

Працягваючы тэму, А. Карлюкевіч адзначае яшчэ не адзін коласаўскі “адрас” на Пухавіцкай зямлі: хутары Загібелька і Вусце, возера Грымячае, рака Свіслач... Паэт парадніўся з глухой, схаванай ад дарог вёсачкай Балачанка, прыезджаў сюды нават зімой. Пашчасціла і Падбярэжжу, там у 1936 г. Я. Колас летаваў на хутары сяляніна Андрэя Асіеўскага, і “*ці не да самага канца жыцця народны пясняр трымаў у сваім сэрцы месцейка для знаёмых падбярэжжаў, для самой вёсачкі*” [2, с. 103], – адзначаць аўтар. Пра прыгажосць гэтых мясцін мы даведваемся таксама з успамінаў сына Міхася Канстанцінавіча Міцкевіча: “*Хатка стаяла метрах у трыццаці ад рэчкі. Па берагах яе раслі дубы. Пойма Свіслачы вельмі маляўнічая, а вада была чыстай, прарыстай метра на два-паўтара. Аб чысціні яе сведчыла тое, што пітную ваду бралі з рэчкі, калодзежа не было. Рэчка кішэла рыбаю, ды якой! Недалёка ад хаты, пад дубамі, бацька аблюбаваў месца, добра занадзіў і штодня хадзіў вудзіць, распальваў грыб-скрыпель, каб дым адганяў камароў*” [2, с. 103].

Адпачываў Я. Колас і ў Беразьянцы, у хатцы лесніка Лявона Шчэрбы, меў нават намер пабудаваць тут, у лясным масіве, лецішча, ды не паспеў – пачалася вайна. Вёску напаткаў лёс Хатыні, немцы спалілі яе разам з жыхарамі, толькі некаторым пашчасціла застацца жывымі.

Краязнаўчыя пошукі А. Карлюкевіч дапаўняе літаратуразнаўчымі. Ён гэтак жа карпатліва шукае “сляды” Пухавіччыны ў творчасці Я. Купалы: вершы “Талька – слаўная рачушка”, “Загібелька”, “Брыльянтамі пабліскавае рака...”, “Зімой у Балачанцы” і г. д.

Разам з Я. Коласам аддавалі даніну пухавіцкім мясцінам і іншыя класікі беларускай літаратуры. У Тальцы адпачывалі з сям’ямі Кандрат Крапіва, Сымон Баранавых. Сталым вандроўнікам па Свіслачы і пухавіцкіх дарогах А. Карлюкевіч называе Кастуся Кірэенку.

Пятро Глебка летаваў у Падбярэжжы ў 1939, 1940 гг., аўтар знаходзіць творчае “пацврджанне” гэтым фактам у тэкстах самога паэта. Гэтак жа нязмушана запрасіць А. Карлюкевіча зазірнуць і на радзіму Міколы Каспяровіча.

крытыка, літаратуразнаўцы, мастацтвазнаўцы, лексікографы, краязнаўцы, пачынальнікі сучаснага беларускага радзімазнаўства: *“Пераходзім шашу, ды, каб не блукаць, ідзем у бок Мінска, да Падбярэжжа. Можна было б і напрасцяг, праз лес. Ды навошта... Лепей выйдзем на нармальную дарогу. Прыпынак у Падбярэжжы накінем на болей позні час. Бо ў Падбярэжжы нам давядзецца затрымацца надоўга. А вось, павярнуўшы ў вёсцы направа, рушым да Хідры і пасля будзем знаёміцца з іншымі паселішчамі...*

Першы наш прыпынак – у вёсцы Французская Грэблі” [2, с. 90]. Гэты невялікі фрагмент тэксту сведчыць пра абсалютнае веданне аўтарам даследаванай мясцовасці. Так можа напісаць чалавек, які дасканала вывучыў гэтую прастору, зямлю, і яны сталі для яго блізкімі і роднымі. Сталі часткай яго Радзімы, яго Беларусі.

Дайшоўшы да Французскай Грэблі, аўтар тлумачыць нараджэнне тапоніма, закранае падзеі, звязаныя з гэтай мясцовасцю, і адразу ж пераходзіць да Зафранцузскай Грэблі, вядомай тым, што тут нарадзіўся перакладчык Міхась Котаў. Далей яго маршрут праходзіць праз самую крайнюю вёсачку Пухавіччыны – Снусцік, *“дзе сыходзіцца адразу тры раёны – Пухавіцкі, Чэрвеньскі і Асіповіцкі”*. У кароткай, але даволі змястоўнай гісторыі вёскі паўстае новы літаратурны адрас: *«Ля ўезду ў Снусцік нас сустракаюць два велізарныя валуны. Спыняемся, разглядаем “слёзы прыроды”. Адразу прыходзяць у галаву думкі пра тое, што добра было б ушанаваць на гэтым камені імя Сымона Хурсіка – ураджэнца вёскі Снусцік, беларускага пісьменніка. Нарадзіўся ён у 1902 годзе. А памёр у Карагандзе ў 1972 годзе»* [2, с. 31].

І вось нарэшце Чырвоны Кастрычнік – вёска, што *«вырасла на “рэштках” населенага пункта Забалёўскі Двор. Поруч – селішча, якое калісьці называлася Ізабалёва...»* [2, с. 94]. Ізабалёва – радзіма Міколы Каспяровіча. Вось так паступова, метр за метрам, ад сцежкі да сцежкі, рухаўся А. Карлюкевіч да малой радзімы свайго сьляннага земляка. Як тонкі аналітык, ён даследуе біяграфію выдатнага вучонага, імкнецца высветліць рэальныя факты яго кароткага жыцця і трагічнай смерці.

У сферу літаратурна-краязнаўчай зацікаўленасці А. Карлюкевіча ўвойдуць дзясяткі “адрасоў” Пухавіччыны. Ён правядзе выдатную курсію па Зацітавай Слабадзе, пазнаёміць з новай інфармацыяй, новымі імёнамі, новымі гісторыка-літаратурнымі даследаваннямі і адкрыццямі і толькі напрыканцы прызнаецца: *“Зацітава Слабада – мая родная вёска, і колькі буду сіл, колькі буду мець часу, адведзенага мне, заўжды буду працягваць яе летаніс, шукаючы*

ўсё новыя і новыя сведчанні пра роднае паселішча” [2, с. 120].

Аўтар зноў пакліча за сабой: *“...давайце, вярнуўшыся праз лясныя масівы на ўскрай Зацітавай Слабады, далей пойдзем да Грабаўя і завітаем на Раўчак”* [2, с. 127]. І перад чытачом паўстануць унікальныя постаці Аляксандра Ельскага, Льва Стронгіна, Бонч-Асмалоўскіх, Алеся Бачылы, якога пісьменнік назаве *“мастацкім сімвалам Пухавіччыны, усёй Міншчыны”* [2, с. 207], і цэлая плеяда сьлынных майстроў мастацкага слова: Міхась Чарота, Таіса Бондар, Васіль Гарбацэвіч, Валянцін Мыслівец, Уладзімір Хадыка, Аркадзь Моркаўка...

Алеся Карлюкевічу, пісьменніку і краязнаўцу, за ўсё баліць душа. Баліць за творцаў, абыдзеных лёсам і ўвагай даследчыкаў, за прыроду, якая страчвае сваю першасную чысціню, за старыя назвы вёсак і паселішчаў, багатыя сямантычна-этымалагічным зместам, што знікаюць або мяняюцца на новыя. Балачанка, Падбярэжжа, Гарэлец, Талька, Весялова, Церабуты, Загібелька, Беразянка – усе гэтыя тапонімы і гідронімы валодаюць асаблівай моўнай прыцягальнасцю. Больш за тое, яны ўспрымаюцца як змястоўныя знакі самой беларускай прыроды, як яе артэфакты. Так, напрыклад, назву Дукоры, аднаго з найстаражытнейшых мястэчак на Пухавіччыне (сярод яго гаспадароў быў і магутны беларускі род Радзівілаў), некаторыя даследчыкі расшыфроўваюць, як “дача князя”.

А ўвогуле, пісаць пра кнігу *“І марам волю дам”* А. Карлюкевіча – справа не зусім удзячная, бо *“Літаратурную карту Пухавіччыны”* трэба чытаць. Чытаць не спяшаючыся, частка за часткай, як чытаеш энцыклапедыю ці іншыя навуковыя даведнікі, – толькі так можна засвоіць змешчаную там невычэрпную інфармацыю, або, кажучы словамі А. Мальдзіса, *“падрабязны аналіз, мікраскапічны погляд на Пухавіччыну, на ўсе праявы літаратурнага жыцця аднаго раёна – хто, калі, дзе і як прабываў і працаваў”* [4, с. 9].

“Далёкія і блізкія суродзічы: з дзённіка краязнаўцы” (2012) – апошняя па часе краязнаўчая кніга А. Карлюкевіча. Яна сведчыць пра тое, што слова пісьменніка набыло асаблівую напружанасць, мускулістасць, псіхалагічную завершанасць. Выданне прысвечана нашым знакамітым землякам, якія па той ці іншай прычыне апынуліся за межамі Бацькаўшчыны ці за межамі краязнаўчай зацікаўленасці айчынных даследчыкаў. Аўтар стварыў яркія партрэты сваіх герояў – партрэты-лёсы, партрэты-драмы, партрэты-адкрыцці, што запамінаюцца і ўражаюць.

Творчы партрэт Алеся Карлюкевіча будзе няпоўным, калі мы не адзначым яшчэ адну грань яго адметнага таленту – казкатворчасць. Ён аў-

тар кніжак казак “Зорны шлях белых гарлачыкаў” (2010), “Як зайка Бяляк мядзведзя Таптыгіна выратаваў” (2012), “Белка пишет сочинение” (пераклад Ю. Сапажкова, 2012). У Душанбэ на таджыкскай мове выйшлі асобнымі выданнямі “Пісьмо сям’і панадцітавак” (2009) і “Памылка першакласніцы Святланкі” (2011). Думаецца, што шлях пісьменніка ад краязнаўства, радзімазнаўства да казак зусім невыпадковы. Гэтыя творчыя сферы звязаны паміж сабой дамінантнай ідэяй, канцэптуальна. Казкатворчасць – свет не толькі адмыслова “інфармацыйна-пазнавальны”, але і свет высокамаральны, як свет прыроды. Калі Радзіма пачынаецца з сівой мінуўшчыны, памяці продкаў, то сваёй будучыняй яна абавязана дзецям, а пра іх, як і пра Радзіму, таксама “баліць” Карлюкевічу-краязнаўцу...

Крытык Алесь Марціновіч адносіць пісьменніка Алеся Карлюкевіча да кагорты апантаных [5, с. 4]. І з гэтым нельга не пагадзіцца. Валодаючы ўнікальным талентам краязнаўцы, захоплены ідэяй захавання матэрыяльнай і духоўнай памяці беларускага народа, ён і сёння, нягле-

дзячы на немалы журналісцкі клопат і іншыя абавязкі, знаходзіць усё новыя і новыя гістарычныя факты, імёны, гісторыка-літаратурныя адрасы, краязнаўчыя і не толькі “дзялянкі”.

Спіс літаратуры

1. Карлюкевіч, А. М. Сцежкамі Ігуменшчыны / А. М. Карлюкевіч. – Мінск : Беларусь, 2008. – 247 с.
2. Карлюкевіч, А. М. І марам волю дам : літаратурная карта Пухавіччыны / А. М. Карлюкевіч. – Мінск : БелЭн, 2011. – 304 с.
3. Карлюкевіч, А. М. Далёкія і блізкія суродзічы : з дзённіка краязнаўцы / А. М. Карлюкевіч. – Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2012. – 192 с.
4. Мальдзіс, А. І. Ад краязнаўства да радзімазнаўства / А. І. Мальдзіс // І марам волю дам : літаратурная карта Пухавіччыны / А. М. Карлюкевіч. – Мінск : БелЭн, 2011. – 304 с.
5. Марціновіч, А. А. Вялікі свет вялікіх людзей / А. А. Марціновіч // Далёкія і блізкія суродзічы : з дзённіка краязнаўцы / А. М. Карлюкевіч. – Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2012. – 192 с.

Валянціна ЛОКУН,
кандыдат філалагічных навук.

Малады даследчык прапануе

ТЫПАЛОГІЯ СЦЭНАГРАФІЧНЫХ РАШЭННЯЎ У БЕЛАРУСКІМ І ЗАМЕЖНЫМ ТЭАТРЫ КАНЦА ХХ ст.

У артыкуле разгледжаны асноўныя тыпы і асаблівасці афармлення спектакляў беларускіх драматычных тэатраў у 1990-я гг. у кантэксце сучаснай практыкі замежнага тэатра.

Ключавыя словы: *сцэнаграфія, спектакль, тыпалогія, тыпы, асаблівасці, тэндэнцыі, беларускі тэатр, замежны тэатр.*

In article the main types and features of registration of performances of the Belarusian drama theaters in the 1990th years of the XX century in a context of modern practice of foreign theater are considered.

Важным фактарам фарміравання беларускай сцэнаграфіі 1990-х гг. было сацыяпалітычнае становішча, якое паўплывала на агульную скіраванасць беларускага мастацтва, дзе сталі пераважаць нацыянальныя і этнічныя рысы. Гэтыя асаблівасці можна аднесці да ўнутраных фактараў уплыву, у той час як да знешніх – тэндэнцыі развіцця сцэнаграфіі замежнага тэатра. Працэс эвалюцыі сцэнаграфіі ў заходнееўрапейскіх тэатрах канца ХХ ст. адбываўся нераўнамерна. У розныя перыяды на першы план выходзілі розныя функцыі сцэнаграфіі, якія вызначаюць тыпы вобразнай выразнасці: сцэнаграфія як арганізацыя месца дзеяння, сцэнаграфія, што абумоўлівае ўдзел у ігры-дзеянні, сцэнаграфія, якая спрыяе стварэнню вобразаў персанажнай значнасці [1, с. 73]. Такая функцыянальная скі-

раванасць вызначыла наяўнасць дзвюх процілеглых узаемазамяняльных тэндэнцый, што характарызаваліся стаўленнем да сцэнаграфіі, з аднаго боку, як да асноўнага элемента спектакля, а з іншага – як да другараднага.

Прыкметы з’яўлення першай тэндэнцыі, а менавіта *вызначэнне сцэнаграфіі як найважнейшага элемента тэатральнага паказу*, назіраліся яшчэ ў канцы 1960-х гг. у спектаклях Д. Бароўскага, Д. Лідэра, Э. Качаргіна, С. Бархіна, І. Блумбергса, А. Фрэйбергса, Г. Гунія і іншых мастакоў савецкага тэатра [2, с. 104]. Сцэнаграфія набыла новы змястоўны ўзровень: увесь спектакль быў падпарадкаваны ёй. Створаныя мастакоў вобразы сталі ўвасабляць у спектаклі галоўныя тэмы і матывы п’есы: карэнныя абставіны драматычнага канфлікту, сілы, якія супрацьстаяюць